

Zvonka Zupanič Slavec, **Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941)**. Opus stavbenika Josipa Slavca (1901–1978). Ljubljana : Celjska Mohorjeva družba, 2011. 252 str. ilustr.

V zadnjih letih imamo znotraj slovenskega zgodovinoписja opraviti z zanimivim fenomenom. V ospredje stopa zanimanje za posamezna podjetja v času in prostoru, za njihove lastnike in tudi posamezne podjetniške usode. Se pravi, da v zgodovinoписju poskušamo preseči razmere, kjer so zaradi pretežne pozornosti na procesno dinamiko, posamezniki in njihove usode ostajale v senci raziskovalnega interesa. Da se število zgodb o gospodarski dejavnosti posameznikov ali njihovih podjetij množi, je razveseljivo dejstvo, saj tako nastopa uravnoteženje makro in mikro nivoja v okvirih proučevanja gospodarske zgodovine. S takimi študijami se zapolnjuje tudi praznina, ki je v slovenskem zgodovinoписju dediščina preteklega dobe. Ta dediščina pa potrjuje značilnost paradigmatkega vzorca, da se raziskovalna pozornost v konkretnem času in prostoru usmerja na teme s katerimi se družba (zgodovinoписje!) na ideološki ravni lahko identificira. Z družbenimi spremembami konec osemdesetih oziroma na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je konceptualni preskok nastopil tudi na drugih področjih ekonomskega življenja v Sloveniji in tudi znotraj ekonomskega zgodovinoписja. Tranzicijsko reorganiziranje družbe na postulatih tržne ekonomije, osebne pobude in osebne odgovornosti za ekonomski in socialni uspeh, ni moglo obiti zgodovinoписja. Sprožala so se vprašanja historične legitimnosti in kontinuitete oziroma diskontinuitete zasebne gospodarske in socialne pobude v formalizirani obliki podjetništva. Na pobudo Žarka Lazarevića je januarja 1994 Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani priredil znanstveni sestanek na temo historičnih dimenzij in form podjetniške pobude v slovenskem prostoru do odprave zasebne gospodarske pobude po koncu druge svetovne vojne. S tem je bila odprta pot postopne spremembe konceptualnega izključevanja tematizacije podjetniških podvigov in usod iz historičnega znanstveno-kritičnega spoznavnega repertoarja. Predrli smo kopreno zapovedane in nato institucionalizirane pozabe podjetništva in posameznih podjetnikov, ki se je vzpostavila po letu 1945. Podjetništvo kot raziskovalni problem je postalo sestavni in nepogrešljivi del celostne interpretacije gospodarskega razvoja slovenskega prostora. S prehodom v novo tisočletje so monografske obdelave posameznih podjetnikov postale samoumevni del znanstveno raziskovalnega dela. Študij o posameznih podjetjih sicer ni toliko, kot bi si jih želeli oziroma bi bilo potrebno, a vendarle.

Iz te serije del o posameznih podjetnikih je tako proti koncu lanskega leta izšla tudi monografija o gradbeniku Josipu Slavcu, ki jo je spodbudila in uredila Zvonka Zupanič Slavec. Ker so posamezne podjetniške usode v širšem slovenskem prostoru malo znane, je prav da uvodoma na kratko orišemo življenjsko pot Josipa Slavca. Josip Slavec (1901–1978) je po prvi svetovni vojni ustanovil lastno gradbeno podjetje in v desetletju pred drugo svetovno vojno postal eden vodilnih slovenskih gradbenih podjetnikov, ki so mi bile zaupana pomembne gradnje, zlasti iz javnih sredstev. Njegovo podjetje se je posebej odlikovalo pri gradnji raznovrstnih mostov. Ker javno ni izražal svojih političnih preferenc, je bil v začetni dobi okupacije manj izpostavljen represalijam. Celo več, v tem času mu je tudi uspelo za svoje podjetje pridobiti dodatna gradbena dela, ki so jih nacistične oblasti izvajale na meji med nemško in italijansko okupacijsko cono. Okupacija sama ga je globoko prizadela in je zgodaj začel sodelovati z odporniškimi gibanjem. Mnogim je omogočil zaposlitev v podjetju, da so se izognili mobilizaciji v nemške delovne ali vojaške enote. Na drugi strani pa je odporniško gibanje podpiral finančno in materialno. Prek njegovega podjetja in na stroške podjetja je več let potekalo oskrbovanje odporniškega gibanja s potrebnimi tehničnimi sredstvi. Spomladi 1944 pa je zaradi te dejavnosti postalo njegovo življenje ogroženo, zlasti po tem ko so ustrelili njegovega najboljšega prijatelja. Zato je odšel v enote odporniškega gibanja. Kot tehničnega strokovnjaka in gradbenika so ga vključili v pripravljanje načrtov za povojno obnovo cest in železnic. Prevezel je torej delo za katerega je bil usposobljen.

Zaradi svojega vstopa v odporniško gibanje je imel Slavec ob koncu vojne pozitivno reputacijo. Še pred demobilizacijo so ga poslali v direkcijo za gradbeništvo, kjer je načrtoval in koordiniral obsežna obnovitvena gradbena dela v Sloveniji. Slavec je kot član odporniškega gibanja od blizu spoznaval značaj in ideologijo novih oblasti, zato ni imel iluzij o možnem nadaljevanju svoje podjetniške poti. Še pred koncem leta 1945 je svoje podjetje podaril državi. V osrednjem sindikalnem časopisu so takrat zapisali, da je bil Slavec eden redkih slovenskih podjetnikov, ki je razumel pomen in namen novega gospodarskega sistema in je zato svoje podjetje prostovoljno podaril državi in tudi sam dejavno delal v državnem sektorju. Navkljub temu pa se v letu 1946 začne njegova pot navzdol. Najprej ga prestavijo na oddelek za ceste, kjer postane direktor vseh slovenskih kamnolomov, a ga hitro degradirajo na raven upravnika majhnega lokalnega kamnoloma. Nato sledi še podržavljenje vsega njegovega premoženja, vključno s stanovanjem, da se je moral z družino preseliti k bratu. Kmalu se pojavijo govorice in nato tudi javne obtožbe o vojnem dobičkarstvu. Ko so se pridružile še obtožbe o gospodarski sabotaži, so Slavca odpustili iz službe. V nadaljnjih letih je kot stigmatiziran neuspešno iskal zaposlitev. Ko mu je v letu 1952 končno uspelo najti zaposlitev nadzornika gradbenih del pri občinskem komunalnem podjetju, pa se je v glasilu Komunistične partije Slovenije pojavilo pismo, glas ljudstva, ki je terjalo njegovo odstranitev. Pismo se je zaključilo s pozivom: »*Skrajni čas je, da se zavemo svojih moralnih dolžnosti in odstavimo z odgovornih mest ljudi, ki zavirajo gradnjo socializma, namesto, da bi ga pospeševali*«. Rezultat je bil znan, Slavca so odpustili z dela in šele mnogo let kasneje je glede na obseg znanja in izkušenj našel zaposlitev pri nadzoru gradenj, ki mu je omogočala skromno preživetje. Ponižan je umrl leta 1978.

Zanimivo je, da je bil Josip Slavec tokrat deležen že druge monografske obdelave. Pred desetimi leti sta namreč Majda in Jože Žontar (Stavbenik Josip Slavec, Nova revija, Ljubljana, 2001) že izdala knjigo o Josipu Slavcu, ki tako prav gotovo sodi med najbolj predstavljene podjetnike izpred druge svetovne vojne. Čeprav sta knjigi posvečeni eni in isti osebi, pa se njun pristop zelo razlikuje. Če sta Majda in Jože Žontar ostala omejena na prikaz Slavčeve življenjske poti, pa je Zupanič Slavčeva šla v svoji koncepciji monografije prek njenega pristopa v dveh točkah, glede opreme in glede vsebine.

Glede opreme moramo izpostaviti, da branje in vprašanja, ki se nam ob tem porajajo, spremlja izjemna slikovna dokumentiranost Slavčeve gradbene dejavnosti. V knjigi je objavljeno okoli štiristo (!) fotografij iz družinskega arhiva, ki natančno ilustrirajo podjetniško pot in pričajo o zasebnem življenju in poudarkih Slavčevih. Obilje fotografij daje monografiji dodaten značaj, Zupanič Slavčeva jo povsem upravičeno opredeljuje tudi kot slikovno monografijo. Fotografije presegajo zgolj ilustrativno funkcijo, saj glede na vsebino natančno pričajo o tehnoloških načinih spreminjanja kulturne podobe krajine in se s tem vzpostavljajo kot nepogrešljiv vir pri tovrstnih študijah. Da se je vse to ohranilo v družinskem arhivu, pa priča o visoki stopnji refleksije lastne dejavnosti.

Glede vsebinsko drugačnega poudarka Zupanič Slavčeve, ki presega publikacijo iz leta 2001, pa velja opozoriti na dejstvo, da je v snovanju monografije v ospredje enakovredno ob bok impresivni življenjski poti postavila tudi druge vsebine Slavčevega gradbenega opusa. Tako lahko sledimo ovrednotenju gradnje mostov (Gorazd Humar), cest (Tomaž Butkovič) in stavb (Peter Fister) s tehniškega aspekta, to je s stališča gradbene in arhitekturne stroke. Vsekakor pristop, ki do sedaj ni bil uporabljan v predstavitev posameznih podjetnikov. Običajno se taka dela omejuje le na življenjsko pot.

Drugačnost pristopa je povsem razumljiva, saj je Slavčevo delo v različnih oblikah in zvrsteh navzoče povsod okoli nas, je del našega samoumevnega vsakdana, da ga komaj še opazimo. Dejavnost Slavčevega podjetja je bila velika in je še vedno močno prisotna v osrednje slovenskem prostoru. Če navedemo samo nekatere objekte, potem ne moremo mimo hotelov v Kranju (Stara pošta, Jelen) in na Bledu (Park Hotel, Kavarna Kazina), številni mostovi (Zidani most!) in cestami (cesta pod Vršičem, Podvin–Lesce). Monografija tako izpostavlja dve soodvisnosti, povezuje namreč gospodarsko in kulturno dejavnost. Gradnja različnih poslopij in naprav kot ekonomska dejavnost sicer služi zadovoljevanju potreb, vendar pa s svojo estetiko in umestitvijo v pokrajino vzpostavlja nove kulturne dimenzije javnih in zasebnih prostorov in naprav.

Ambicija, ki je vodila pobudnico projekta, Zvonko Zupanič Slavec, pa je segla še nekoliko dlje. Slavčevo življenjsko pot in njegov opus je želela umestiti v širši historični in družinski kontekst. Prvi vidik je s svojo razpravo dopolnil Stane Granda, ki je v širokem historičnem loku orisal tipološke značilnosti in pojavne oblike podjetništva na Slovenskem s poudarkom na spremembi ekonomskega razvojnega modela po drugi svetovni vojni, v katerem ni bilo prostora za zasebno gospodarsko pobudo in kapitalske odnose. Se pravi v času, ko kolektivne forme

nadomestijo individualizirano in zasebno gospodarsko pobudo. Drugi presežni vidik pa je prispevala Zupanič Slavčeva sama in je v razprave o posameznih podjetnikih vnesla tudi družinsko ozadje. Opozorila je na podjetništvo in afiniteto do gradbeniške stroke kot del družinske tradicije v različnih generacijah. S prikazom podjetniške dejavnosti skozi tri generacije (oče, sin, vnuk) je nazorno izpostavila podjetništvo in ambicioznost kot način življenja znotraj družine. Vsaka generacija je zaradi historičnih okoliščin začejala znova. Vsaka generacija se je znašla na začetku, v spremenjenem družbenem okolju in spremenjenih družbenih vrednostnih sistemih. Ena rodbina, a trije družbeni konteksti – medvojno obdobje, doba socializma in tranzicija.

S tega stališča se zgodba o Josipu Slavcu in njegovih potomcih (Saša, Aleš) bere tudi kot zgodba o slovenskem 20. stoletju, o posamezniku v kolesju družbenih in ekonomskih sprememb burnega 20. stoletja. Bere se kot zgodba o pridnosti, marljivosti, varčnosti, upanju, sreči in uspehih na eni strani, a tudi kot zgodba o strahu, negotovosti, neuspehih in razočaranjih na drugi strani. Bere se kot zgodba o strokovni, ekonomski in socialni promociji, a bere se tudi kot zgodba o ideološki rigidnosti, zavračanju znanja in izkušenj, teptanju dostojanstva posameznika, politični stigmatizaciji, izključevanju in ponižanju. In ne nazadnje, bere se kot zgodba o moči človeka, da vse to prestane.

In ravno večplastnost konceptualizacije in tematizacije posameznih vidikov Slavčevega življenjskega opusa, je odlika, ki pričujoči monografiji daje trajnejšo vrednost.

Žarko Lazarević